

se i u uvjetima kada su mogućnosti novih fundamentalnih istraživanja ograničene mogu pomicati granice naših znanja i o dobro istraženim predmetima.

Zoran Janjetović

Danijel Tatić, *Feldmaršal Svetozar Borojević* (Zagreb: Despot infinitus, 2019), 237 str.

Prvi svjetski ili Veliki rat, kako je tada nazivan, bio je do tada najveći ratni sukob u povijesti. Iako danas, u smislu historiografske istraženosti, ostaje u sjeni nekih drugih ratnih sukoba (ponajprije Drugoga svjetskog rata), i dalje je vrlo važna historiografska tema s početka XX. stoljeća koja se detaljno proučava svugdje u svijetu. Zbog raznih političkih okolnosti prošloga stoljeća u hrvatskoj je historiografiji Prvi svjetski rat sve do danas vrlo slabo istražen i obrađivan. Do svojevrsnoga uzleta u istraživanju Prvoga svjetskog rata u Hrvatskoj dolazi netom prije i nakon obilježavanja stogodišnjice početka (2014.) i kraja (2018.) toga velikog sukoba. Trojedna Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija u ratu je, kao jedna od sastavnica Austro-Ugarske Monarhije, sudjelovala na strani Centralnih sila. Mnogi su se Hrvati uvelike istaknuli tijekom Prvoga svjetskog rata, ali vjerojatno nitko kao feldmaršal Svetozar Borojević, kojega autor knjige Danijel Tatić u podnaslovu, s pravom, naziva „prešućenim velikanom”. Jedini Hrvat u povijesti koji je u austrougarskoj vojsci dostigao najviši čin feldmaršala, Borojević je od svoje smrti 1920. pa gotovo do danas bio zanemarivan u hrvatskoj historiografiji. O tome posebice svjedoči činjenica da sve do objavljivanja Tatićeve knjige 2019. nije postojalo opširnije historiografsko djelo o Borojeviću. Jedinu monografiju o njemu napisao je (na njemačkome jeziku) hrvatski politički emigrant i novinar dr. Ernst Bauer (*Der Löwe vom Isonzo. FM Svetozar Borojević von Bojna*, Graz, 1985.). Što se tiče hrvatske historiografije, vrijedi spomenuti zbornik radova Hrvatskoga instituta za povijest *Feldmaršal Svetozar barun Borojević od Bojne (1856.-1920.)*, objavljen 2011. godine. Taj je zbornik nastao na temelju trinaest radova sa znanstvenoga kolokvija održanog 2006. povodom 150. godišnjice Borojevićeva rođenja. Kratku knjigu (63 str.) *Svetozar Borojević od Bojne: Lav ili Lisica sa Soče?* objavio je 2007. povjesničar Drago Roksandić, također povodom 150. godišnjice Borojevićeva rođenja.

U želji da, kako sâm navodi u uvodu, „ispravi nepravdu”, Tatić je 2019. objavio knjigu *Feldmaršal Svetozar Borojević*. Danijel Tatić rođen je 1976. u Puli, a od 2012. živi i radi u Zagrebu. Zvanje magistra povijesti stekao je na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, gdje je diplomirao na tematici nacionalno-integracijskih procesa Hrvata u Istri u XIX. stoljeću. Nakon toga se specijalizirao za vojno-povijesnu i političku tematiku XIX. i početka XX. stoljeća, s posebnim naglaskom na Prvi svjetski rat. Autor je knjiga *Prvi svjetski rat – Talijansko bojište* (2017.) i *Tvrđava Pula* (2021.) te suautor knjiga *Ideja Velike Srbije* (2012.) i *Seljačka buna Matije Gupca* (2013.).

Knjiga *Feldmaršal Svetozar Borojević* podijeljena je na uvod, tri poglavlja, dodatak, zaključak, prilog, izvore i literaturu i bilješku o autoru. U „Uvodu” (str. 9–36)

autor objašnjava zašto je odlučio napisati životopis feldmaršala Borojevića te iznosi razloge zbog kojih je Borojević sve do obilježavanja stogodišnjice početka Prvoga svjetskog rata ostao zanemaren u hrvatskoj historiografiji. Nadalje, navodi metode kojima se služio u pisanju knjige te spominje važnije publikacije u kojima se prethodno pisalo o Borojeviću. Glavni izvori podataka bili su mu novinski izvori, koje je upotupnio relevantnom znanstvenom i drugom literaturom. Priču o Borojeviću započinje opisom graničara Vojne krajine. Jedan od potomaka tih graničara bio je i Svetozar Borojević, čiji je otac Adam Borojević pod zapovjedništvom bana Josipa Jelačića ratovao protiv Mađara 1848. godine. Mladi Svetozar nastavio je obiteljsku tradiciju te se odlučio za vojnu karijeru. Svoje prvo ratno iskustvo imao je 1878., kada je sudjelovao u austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine. Tatić navodi da su Borojevićevo uzornu vojnu karijeru zatim obilježili brojni premještaji, brzo napredovanje u vojnoj hijerarhiji, ali i buran privatni život. U svibnju 1904. promaknut je u čin general-bojnika (prvi i najniži generalski čin u austrougarskoj vojsci), a 2. svibnja 1905. car Franjo Josip dodijelio mu je ugarsko plemstvo s pridjevom *von Bojna*. Između lipnja 1907. i prosinca 1911. Borojević je bio zapovjednik zagrebačkoga VII. hrvatsko-slavonskoga domobranskog okruga te se nalazio na čelu hrvatskoga domobranstva.

U poglavlju „Na Istočnome bojištu” (str. 37–62) Tatić opisuje Borojevićevo djelovanje od izbijanja Prvoga svjetskoga rata te njegovu službu na Istočnome bojištu. Svoj prvi uspjeh u ratu ostvario je već krajem kolovoza 1914., kada je u bitci kod Komarova porazio ruske snage. Ubrzo postaje zapovjednik 3. armije, s kojom je uspješno oslobodio tvrđavu Przemysl, koja je bila pod ruskom opsadom. Dolaskom zime i pogoršavanjem vremenskih uvjeta krajem 1914. i početkom 1915. Borojević je dobio težak zadatak obrane Karpata od nadirućih ruskih snaga. Autor navodi da su uspjesi koje je postigao na Karpatima proslavili Borojevića do te mjere da ga se počelo uspoređivati sa slavnim njemačkim generalom Paulom von Hindenburgom. Tijekom svibnja 1915. Borojević sudjeluje u bitci kod Gorlica, u kojoj su Rusi teško poraženi i natjerani na povlačenje.

U poglavlju „Sočansko bojište” (str. 63–158) Tatić piše o daleko najpoznatijoj epizodi Borojevićeve vojne karijere, njegovoj službi na Sočanskome bojištu, gdje će ostati do samoga kraja rata te uspješno odbiti čak jedanaest talijanskih ofenziva. Zbog svojih brojnih uspjeha na tom bojištu dobit će nadimak „Lav sa Soče”. Krajem svibnja 1915. preuzeo je zapovjedništvo nad 5. armijom na Sočanskome bojištu. Već je prvi talijanski napad tijekom Prve bitke na Soči Borojević uspješno odbio. Autor navodi da je Borojević od svojega dolaska na Soču bio svjestan da će motiviranost njegovih vojnika biti ključan faktor obrane od premoćnoga protivnika. Zato je koristio svaku priliku da ih javno pohvali i motivira, čime je postigao harmoničan odnos u kojemu njegova vojska na bojištu dostiže maksimalnu izdržljivost. Borojevićeva rastuća slava i ratni uspjesi rezultirali su brojnim priznanjima i počastima. U znak zahvale, počasnim građaninom proglasili su ga mnogi gradovi Austro-Ugarske Monarhije (npr. Ljubljana, Košice, Brod na Savi, Požega, Varaždin, Petrinja), a zagrebačko Sveučilište Franje Josipa u prosincu 1915. dodijelilo mu je počasni doktorat.

U svibnju 1916. promaknut je u čin general-pukovnika. Kako kaže autor, taj je čin bio posljednja stepenica vojne hijerarhije do najvišega vojnog ranga – feldmaršala. Tijekom Šeste bitke na Soči u kolovozu 1916. Borojević je, prema Tatiću, donio

jednu od svojih najtežih odluka – onu o povlačenju iz Gorice. Zbog manjka ljudstva i materijala nije želio braniti već ionako razrušen grad do posljednjega čovjeka te se odlučio povući i postaviti novu crtu obrane. To se pokazalo ispravnom odlukom jer u sljedeće dvije bitke na Soči Talijani nisu imali veće uspjehe. U lipnju 1917. car Karlo odlikovao je Borojevića zapovjednim ordenom Reda Marije Terezije, najvišim vojnim odlikovanjem Austro-Ugarske Monarhije. Kako kaže Tatić, to je Borojevića svrstalo među devetoricu Hrvata koji su od 1758., kada je taj red osnovan, dobili to odlikovanje. Talijani sredinom kolovoza 1917. započinju s novom (11.) ofenzivom. Zbog teške situacije za austrougarsku vojsku car Karlo donio je odluku o taktičkome povlačenju. Nakon što je obranjen strateški važan vrh Sv. Gabrijel, Jedanaesta bitka na Soči završila je ponovnim talijanskim neuspjehom. Veliki preokret na Sočansko-me bojištu zbiva se krajem listopada 1917., kada tijekom operacije *Waffentreue* (naziva se još i Dvanaesta bitka na Soči) austrougarska vojska, uz pomoć njemačke 14. armije, probija talijanske crte obrane, nakon čega su se Talijani potpuno povukli sa Sočanskoga bojišta. Vrhunac Borojevićeve karijere dogodio se 1. veljače 1918., kada ga je car Karlo promaknuo u čin feldmaršala, najviši u austrougarskoj vojsci. Autor navodi da je 1918. godina Austro-Ugarskoj Monarhiji donijela mnogo problema. Borojevićeve snage na rijeci Piavi bile su pogođene nestašicom hrane. Glad, ali i dobro ukopane talijanske snage na Piavi spriječile su da austrougarska vojska u lipnju postigne znatnije uspjehe tijekom posljednje austrougarske ofenzive u ratu. Kada su Talijani krajem listopada započeli bitku kod Vittorio Veneta, Borojević je dobio zapovijed da se povuče kako bi Beč talijanskoj strani pokazao svoju želju za mirom, ali i izbjegao potpunu kapitulaciju. Ubrzo zatim Austro-Ugarska je kapitulirala.

U posljednjem poglavlju, „Nakon rata” (str. 159–199), autor obrađuje razdoblje Borojevićeva života od kraja Prvoga svjetskog rata do njegove smrti u svibnju 1920. godine. Borojevića su krajem 1918. zadesile brojne nedaće. U rujnu mu je sin jedinac tragično stradao u nesreći, a krajem listopada raspala se austrougarska vojska. Zatim se našao na udaru socijalističke antimilitarističke propagande koju je počeo širiti socijalistički tisak. Tatić navodi da se Borojević želio preseliti u Zagreb, no molba mu je bila odbijena te je bio prisiljen preživljavati živeći u najskromnijim austrijskim hotelima. Prognan i zaboravljen od svoje domovine, Borojević je umro u siromaštvu 23. svibnja 1920. u Klagenfurtu od posljedica moždanoga udara.

U „Dodatku” (str. 200–215) Tatić kratko obrađuje neke od važnijih tema vezanih uz Borojevićevu ličnost. Najprije objašnjava enigmu njegova datuma rođenja, zatim raspravlja o pitanju je li Borojević bio Hrvat ili Srbin. Na kraju govori o Borojeviću kao vojskovođi koji nije izgubio nijednu bitku te završava opisom odnosa prema Borojeviću danas.

U „Zaključku” (str. 216–219) autor u najkraćim crtama ponavlja najvažnije događaje iz Borojevićeva života. Navodi da je njegova sudbina ostala usko vezana za sudbinu Monarhije. Borojević, koga su karakterizirale smirenost, jednostavnost i skromnost, kao pravi vojnik ostaje odan Monarhiji do samoga kraja. Tatić knjigu završava riječima reporterke Alice Schalek, koja je imala prilike upoznati Borojevića tijekom posjeta Sočanskome bojištu: „Njzin tekst, koji svojim naslovom *Jedan čovjek* aludira na jednostavnost Borojevićeva karaktera, predstavlja jedno od rijetkih svjedočanstava o

Borojeviću kao čovjeku i vojniku koji je *dao i cijeloga sebe za pobjedu Austrije* i na kraju ostao prepušten na milost i nemilost *svijetu koji više ne poznaje reda.*”

Već sama činjenica da je Tatićeva knjiga prvo opširnije znanstveno djelo o feldmaršalu Svetozaru Borojeviću na hrvatskome jeziku svjedoči nam kolika je njezina važnost za hrvatsku historiografiju. Knjiga je pisana vrlo jednostavnim i razumljivim stilom. Autor se obilno koristio novinskim izvorima (obradio je čak 62 različite novine), iz kojih je izvukao brojne citate koji se tiču Borojevića te daju odličan uvid u njegovu osobnost i karakter. Osim toga u knjizi se nalazi velik broj fotografija, karata i drugih ilustracija vezanih uz temu. Međutim, jedna od većih zamjerki, koja sprječava da ovo djelo bude uistinu pravo historiografsko djelo o Borojeviću u punome smislu riječi, jest to da se Tatić nije koristio arhivskim gradivom pri pisanju knjige. Vjerodostojnost i točnost, ali i objektivnost nekih podataka koji se mogu pronaći u novinskim izvorima također je upitna. Činjenica je da u Hrvatskoj ne postoji arhivski fond koji sadržava isključivo podatke o Borojeviću (kao primjerice osobni fondovi Hrvatskoga državnog arhiva). No, kao što je vidljivo iz drugih radova o Borojeviću, u Hrvatskome državnom arhivu postoje fondovi (npr. HR-HDA-124. Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba; HR-HDA-635. Družba „Braća Hrvatskog Zmaja”; HR-HDA-792. Osobni fond Maksimilijana Čičerića; HR-HDA 1773. Osobni fond Stjepana Sarkotića) u kojima bi se zasigurno moglo doći do vrijednih podataka o Borojeviću. Može se pretpostaviti i da u nekom od austrijskih arhiva (npr. Austrijski državni arhiv, Austrijski ratni arhiv) postoje arhivski fondovi koji sadržavaju podatke o Borojeviću. Neke od manjih zamjerki odnose se na pravopisne greške u tekstu, ponekad nezgrapne prijevode (inozemnih) novinskih citata te pogrešne opise ispod nekih fotografija (primjerice, u opisu fotografije na str. 128 piše da Borojević na fotografiji nosi Orden Marije Terezije, a u stvarnosti nosi Vojni križ za zasluge I. klase s mačevima i ratnom dekoracijom). Na kraju se može zaključiti da je Tatić, objavivši ovu knjigu, ipak uspio donekle „ispraviti nepravdu” kada je u pitanju jedan od najpoznatijih hrvatskih vojskovođa u povijesti, koji je do tada bio svjesno zanemarivan u hrvatskoj historiografiji. Ova je knjiga stoga važan doprinos hrvatskoj historiografiji Prvoga svjetskog rata i svakako se preporučuje svakome tko želi saznati više o feldmaršalu Svetozaru Borojeviću.

Karlo Foder

Franko Mirošević, *Martin Klarić borac za radnička prava i dubrovački revolucionar* (Dubrovnik: Vlastita naklada Martin Klarić-Dugandžić, 2021), 230 str.

Kako sâm kaže u „Predgovoru”, Franku Miroševiću poticaj za pisanje ove knjige dao je unuk Martina Klarića – Martin Klarić-Dugandžić, koji je i urednik i izdavač knjige. Ona se prirodno oslanja na njegove ranije knjige: *Počelo je 1918. ... Južna Dalmacija 1918. – 1929., Dubrovnik u Kraljevini Jugoslaviji 1929. – 1941.*, a posebno